

ALEKSANDRA SKRABACZ

ZNACZENIE KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W TWORZENIU BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

THE IMPORTANCE OF SOCIAL CAPITAL IN CREATING COMMUNITY SAFETY

Abstract. Without social capital, a democratic state and civil society cannot function. It is characterized by a high level of social trust, solidarity, reciprocity, the prevalence of customary law over written law. Indicators of its level are the number of NGOs and volunteers, participation in elections and referendums, trust in the public and private spheres. It also translates into the state of security at the local level. The research questions, arising from the topic of the article, are: how is social capital defined, what are its types and ways of measuring it? social capital of what nature can be diagnosed in Polish society? what activities resulting from civic activity can be used to strengthen the sense of local security? The theoretical layer was based on analysis and synthesis, as well as induction and deduction. In the empirical layer, statistical data on multifaceted indicators of social capital were used.

Keywords: civil society; social capital; social trust; NGOs; volunteerism.

WPROWADZENIE

Kapitał społeczny, zarówno w badaniach teoretycznych, jak i empirycznych stanowi od wielu lat przedmiot zainteresowania socjologów, ekonomistów, psychologów i politologów. Jest to wynikiem jego uniwersalnego i interdyscyplinarnego charakteru, który sprawia, że można, a nawet należy go badać w połączeniu z kapitałem ludzkim, ekonomicznym, kulturowym czy politycznym, tak w wymiarze makro-, mezo-, jak i mikrospołecznym (Sierocińska, 2011). Stanowi on bowiem swoisty fundament rozwoju społeczności lokalnych (gmina)

Dr hab. ALEKSANDRA SKRABACZ, prof. ucz. – Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania; adres do korespondencji: ul. Gen. Sylwestra Kaliskiego 2, 00-908 Warszawa; e-mail: aleksandra.skrabacz@wat.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5958-810X>.

i regionalnych (powiat), bez którego nawet najbogatsze społeczeństwa i państwa o utrwalonych zasadach demokratycznych nie mogą w pełni sprawnie i dobrze funkcjonować. Stąd też kapitał społeczny doczekał się licznych opracowań o charakterze teoretycznym i empirycznym, a do jego pierwszych badaczy na arenie międzynarodowej można zaliczyć między innymi Pierre'a Bourdieu (1986), Jamesa Samuela Colemana (1988), Roberta Putnama (Putnam, Leonardi i Nanetti, 1995; Putnam, 2008) oraz Francisa Fukuyamę (2000). Wiele uwag, również krytycznych, sformułowali socjologowie: Alejandro Portes (1998, 2000), Michael Woolcock (1998) i Fabio Sabatini (2005). Wśród polskich przedstawicieli świata nauki na uwagę zasługują prace Janusza Czapińskiego (2008), Jarosława Działka (2011), Katarzyny Sierocińskiej (2011), Piotra Sztompki (2016) i Bożeny Kuchmacz (2016).

Wraz z rozwojem nauk o bezpieczeństwie oraz poszerzeniem horyzontów badawczych zarówno w obszarze przedmiotowym, jak i podmiotowym, kapitał społeczny stał się obiektem zainteresowań takich badaczy, jak Aleksandra Skrabacz (2006), Andrzej Urbanek (2009), Janusz Gierszewski i Andrzej Pieczywok (2019), którzy w swych pracach jako jedni z pierwszych zwracają uwagę na jego znaczenie dla bezpiecznego i prawidłowego funkcjonowania społeczności lokalnych.

Mając zatem na uwadze dorobek naukowy badaczy zagranicznych i polskich w przedmiocie kapitału społecznego, w niniejszym artykule podjęto rozważania nad tym zagadnieniem w kontekście tworzenia bezpieczeństwa lokalnego. Główne założenie badawcze, stanowiące myśl przewodnią artykułu, sformułowano następująco: kapitał społeczny, rozumiany jako więzi istniejące między członkami danej grupy społecznej na najniższym terytorialnie poziomie jej funkcjonowania, oparte na wzajemnym zaufaniu, aktywności społecznej oraz odpowiedzialności za współmieszkańców, jest fundamentem tworzenia bezpieczeństwa lokalnego, bez którego żadne państwo, zwłaszcza demokratyczne nie może istnieć. Wysoki poziom kapitału społecznego jest zatem warunkiem *sine qua non* sprawnego funkcjonowania społeczności lokalnej, które charakteryzuje się troską i odpowiedzialnością za właściwy, oczekiwany i pożądaný stan i poziom poczucia bezpieczeństwa.

Podjmując wysiłek zweryfikowania przyjętego założenia badawczego wykorzystano interdyscyplinarne metody badawcze, w tym analizę i syntezę literatury przedmiotu w zakresie teorii kapitału społecznego, jego typologii oraz możliwości badania. Pozwoliło to na usystematyzowanie zagadnień związanych z przedmiotem badań. Dzięki zastosowaniu indukcji i dedukcji możliwa była logiczna interpretacja wyników badań i wysunięcie wniosków

pozwalających na sformułowanie konkluzji. W warstwie empirycznej wykorzystano ogólnopolskie i europejskie badania statystyczne na temat poziomu kapitału społecznego i jego składowych na przestrzeni ostatnich lat w wybranych państwach UE, ze szczególnym uwzględnieniem Polski. Przyjęto dość szeroką perspektywę czasową, obejmującą pierwsze dekady XXI wieku, co umożliwiło nakreślenie pewnych trendów, pozwalających na przewidzenie istotnych kierunków rozwoju kapitału społecznego.

KAPITAŁ SPOŁECZNY JAKO INTERDYSCYPLINARNY OBSZAR BADAŃ

Termin „kapitał społeczny” po raz pierwszy do literatury przedmiotu wprowadził Lyda Judson Hanifan w pracy z 1916 roku, w której jako nadzorca stanowy szkół wiejskich wyjaśnia, dlaczego zaangażowanie społeczności lokalnej jest tak ważne dla prawidłowego funkcjonowania szkoły. Píše mianowicie, że jednostka jest bezradna społecznie, jeśli jest pozostawiona sama sobie. Jeżeli wejdzie w kontakt ze swoim sąsiadem, a on z innymi sąsiadami, nastąpi akumulacja kapitału społecznego, który może natychmiast zaspokoić jej potrzeby społeczne i który może mieć potencjał społeczny wystarczający do znacznej poprawy warunków życia w całej społeczności (Hanifan, 1916).

Idea Hanifana została w kolejnych latach rozpropagowana przez kolejnych badaczy tego zagadnienia, w tym przez Pierre’a Bourdieu, zwracającego uwagę na to, że kapitał społeczny jest pochodną rzeczywistych i potencjalnych zasobów, związanych z posiadaniem trwałych sieci (powiązań) między członkami danej społeczności, opartych na wzajemnej znajomości i uznaniu. Oznacza to, że każdy, kto jest afiliowany do danej społeczności, może korzystać ze wsparcia okazywanego przez kolektyw. Mówiąc o zasobach kapitału społecznego Bourdieu stwierdza, że jego wielkość zależy od wielkości sieci powiązań, którymi operuje dana społeczność, oraz od wielkości innych kapitałów powiązanych ze społecznym, takich jak kapitał ekonomiczny, kulturowy czy symboliczny, będących w posiadaniu każdej grupy ludzi, w której istnieją powiązania horyzontalne (Bourdieu, 1986, s. 241-258).

Odmienne stanowisko w rozumieniu i definiowaniu tego pojęcia prezentuje James Samuel Coleman, a za nim Robert Putnam. Ten pierwszy badacz postrzegał kapitał społeczny jako zasadniczo rezydujący w społecznej strukturze relacji między ludźmi. Traktuje go jako dobro publiczne, w którym działania jednostek przynoszą korzyści ogółowi. W związku z tym Coleman konceptualizował

kapitał społeczny jako zbiorowe dobro grupy i w niewielkim stopniu uwzględniał nierówności, które wynikają lub są przyczyną zróżnicowania władzy i statusu. Dla niego kapitał społeczny jest zarówno dobrem prywatnym, jak i publicznym, z którego korzystają wszyscy w grupie, nie tylko ci, którzy inwestują w organizację stowarzyszeń czy sieci (Coleman, 1988).

Z kolei dla Roberta Putnama kapitał społeczny nieodzownie łączy się ze społeczeństwem obywatelskim, a jego cechami charakterystycznymi są zaufanie, normy, powiązania oraz horyzontalne sieci społeczne (Putnam, Leonardi i Nanetti, 1995). Kapitał społeczny jest zjawiskiem kulturowym, stanowi zasób wspólnoty, a nie tworzących ją jednostek. Obejmuje obywatelskie nastawienie członków społeczeństwa, normy wspierające współdziałanie oraz zaufanie interpersonalne i zaufanie obywateli do instytucji publicznych (Czapiński, 2008).

Ponadto Putnam traktuje ten rodzaj kapitału jako produktywny, który warunkuje osiągnięcie określonych celów. Nie byłoby to możliwe, gdyby kapitału społecznego zabrakło. Pomoc sąsiedzka zatem pojawiająca się w trakcie wykonywania pewnej pracy traktuje jako pomnażanie kapitału społecznego, dzięki któremu zachodzi oszczędność kapitału ludzkiego i materialnego, który byłby większy, gdyby osoby pracowały osobno, nakładem tylko swoich sił i narzędzi.

Z kolei Francis Fukuyama oprócz afirmacji kapitału społecznego, którego istotą, w jego opinii, jest poziom zaufania społecznego, opartego na takich cechach jak lojalność, uczciwość i rzetelność członków danej społeczności, zwraca uwagę na fakt atomizacji społeczeństwa, a tym samym zmniejszenia rezerwuaru kapitału społecznego (Fukuyama, 1997). To właśnie to zjawisko jest źródłem zwiększającej się roli prawa pisanego i prawników, którzy stają się nieodzownym podmiotem w kontaktach międzyludzkich. Im mniej ludzie ufają sobie wzajemnie, tym bardziej skomplikowane i szczegółowe umowy zawierają między sobą, które i tak okazują się nie do końca doskonałym rozwiązaniem.

W literaturze polskiej nie spotyka się wielu definicji kapitału społecznego. Więcej jest rekapitulacji dorobku autorów ze środowiska międzynarodowego, niż nowego ujęcia tego problemu. Jedną z nielicznych definicji znajdujemy w *Leksykonie polityki społecznej*: kapitał społeczny

[...] to aspekt struktury społecznej, w tym umiejętności, zdolności, możliwości, tradycje oraz zasoby danej społeczności, które sprzyjają spontanicznemu łączeniu się w grupy i międzygrupowemu współdziałaniu, ułatwiają organizowanie i koordynację wspólnych działań, ustalanie wspólnych celów oraz powstawanie więzi, takich jak zaufanie, solidarność (Rysz-Kowalczyk, 2001).

Natomiast Janusz Czapiński interpretuje kapitał społeczny jako sieci społeczne regulowane normami moralnymi lub zwyczajem (a nie lub nie tylko formalnymi zasadami prawa), które wiążą jednostkę ze społeczeństwem w sposób umożliwiający jej współdziałanie z innymi dla dobra wspólnego. Zwraca jednak uwagę, że nie każdy system norm tworzy kapitał społeczny albo jest korzystny dla całej wspólnoty. Takim przykładem może być zaufanie wzajemne członków mafii czy rodziny, które wcale nie jest tożsame z pomnażaniem dobra całej społeczności (Czapiński, 2008). Inną definicję prezentuje Roman Kuźniar, twierdząc że fundamentem kapitału społecznego są uniwersalne wartości, takie jak uczciwość, dotrzymywanie umów i zobowiązań (Kuźniar, 2006).

Innymi słowy, kapitał społeczny oznacza zestaw pewnych podstawowych wartości, takich jak: zaufanie, uczciwość, prawdomówność, wywiązywanie się z umów i dotrzymywanie danego słowa, wzajemność w stosunkach z innymi oraz pamięć o swoich obowiązkach i powinnościach.

Wysoki poziom kapitału społecznego umożliwia zatem większą elastyczność w działaniach inicjowanych w danej społeczności, w rezultacie przeniesienia większości kompetencji na niższe szczeble organizacji i zmniejszenie kosztów związanych z kontrolą i nadzorem. Niski poziom kapitału społecznego oznacza potrzebę odgórnego prowadzenia i regulowania działań przez biurokratyczne struktury, a koszty nadzoru i kontroli są wysokie.

Kapitał społeczny jest bezpośrednio powiązany z kapitałem ludzkim, ponieważ ten ostatni odnosi się do zasobu wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii witalnej zawartej zarówno w każdym człowieku, jak i w społeczeństwie jako całości, a określa zdolność do pracy, do adaptacji, do zmian w otoczeniu oraz możliwości kreacji nowych rozwiązań (*Nowa encyklopedia*, 1996). Te z kolei wpływają na poziom kapitału ekonomicznego (finansowego), który decyduje o zamożności danego państwa i jego obywateli.

Uogólniając, kapitał społeczny jest determinantem ludzkiej aktywności szczególnie na gruncie lokalnym. Społeczeństwo cechujące się wysokim kapitałem społecznym chętnie angażuje się w rozwiązywanie miejscowych problemów oraz zaspokajanie lokalnych potrzeb, uczestniczy w zarządzaniu własną ojcowizną poprzez działalność samorządową. Premier pierwszego postkomunistycznego rządu T. Mazowiecki w swym *expose* we wrześniu 1989 roku mówił:

Z powstaniem samorządu wiążemy nadzieję na wyzwolenie ogromnej energii obywatelskiej spętanej do niedawna poczuciem bezsilności wobec państwowej biurokracji i centralnych dyrektów. Samodzielność decyzji, własny aparat administracyjny i własny majątek stworzą społecznościom lokalnym możliwość rozwoju (Mazowiecki, 1989).

Eksplozja energii obywatelskiej zaowocowała w Polsce po 1989 roku w postaci spontanicznie tworzonych grup społecznych, stowarzyszeń, fundacji i wielu innych organizacji i instytucji społecznych, które stały się podstawą do budowy kapitału społecznego o charakterze pomostowym. Nazywany jest również kapitałem stowarzyszeniowym, ponieważ zachodzi między członkami podmiotów trzeciego sektora (GUS, 2020). Jest on jednym z dwóch rodzajów kapitałów diagnozowanych w ramach relacji społecznych (Działek, 2011). Polega na współpracy ludzi, którzy nie są ze sobą spokrewnieni, a ich współpraca wynika z woli działania na rzecz dobra wspólnego. Inaczej ten rodzaj kapitału jest również nazywany ekskluzywnym (Putnam, 2008), w którym więzi społeczne są ukierunkowane na zewnątrz, łącząc jednostki z różnych struktur, np. sąsiadów i znajomych w grupy heterogeniczne, pomimo różnic wyznawanych wartości czy odmiennych doświadczeń życiowych. Ten rodzaj kapitału społecznego – pomostowy (ekskluzywny) jest zatem szczególnie wartościowym przejawem aktywności obywatelskiej, w którym tworzenie dobra wspólnego przeważa nad partykularnymi interesami jednostek.

Odmianą formą kapitału społecznego jest ten o charakterze wiążącym, którego powstanie wynika z więzi zachodzących między członkami rodziny lub krewnymi. Nazywany jest również kapitałem nieformalnym – rodzinnym, w odróżnieniu od nieformalnego – towarzysko-sąsiedzkiego (GUS, 2020).

Fukuyama zwraca jednak uwagę, że budowa kapitału rodzinnego odbywa się kosztem zaufania do osób spoza tego kręgu, tworzeniem się niezdrowych relacji, w których przeważają interesy indywidualne nad grupowymi (Fukuyama, 2000). Z kolei Putnam nazywając ten rodzaj kapitału społecznego inkluzywnym podkreśla, że tworzenie silnej lojalności wewnątrzgrupowej może też stworzyć silny antagonizm zewnątrzgrupowy (Putnam, 2008).

W literaturze można jeszcze wyróżnić trzeci rodzaj kapitału społecznego, nazwanym przez Woolcocka łączącym, który występuje w relacjach nie horyzontalnych a wertykalnych, między warstwami społecznymi w hierarchicznych strukturach władzy i różnych instytucjach (Woolcock, 2001).

Uogólniając, mocną stroną występującego w danej społeczności kapitału społecznego czy to w postaci pomostowej, czy wiążącej oraz łączącej, jest budowane więzi i relacji opartych na wzajemnym zaufaniu, aktywności i współpracy na rzecz dobra danej społeczności. Niemniej należy też wskazać pewne zagrożenia, które mogą pojawić się w takich społecznościach, zwłaszcza w tych, w których dominuje kapitał wiążący. Do nich zalicza się między innymi ograniczony dostęp osób spoza danego kręgu np. rodzinnego, wywieranie presji na członków grupy w celu osiągnięcia indywidualnych a nie grupowych korzyści,

czy też ograniczanie aktywności jednostek, które nie realizują przyjętych wzorów zachowań. Stąd też idealny wydaje się model społeczności, w której występują wszystkie rodzaje kapitału społecznego, tj. wiążący, pomostowy i łączący. Pozwala to z jednej strony na ochronę interesów wszystkich członków grupy, z drugiej – na kontrolę wzajemnych działań i powstrzymywanie niepożądanych zachowań. Dodatkowo silne więzi powstają w relacjach władza samorządowa–mieszkańcy gminy, którzy obdarzając się wzajemnym zaufaniem, jednocześnie kontrolują swoje działania.

KAPITAŁ SPOŁECZNY – UJĘCIE STRATEGICZNE

Przyjmując, że kapitał społeczny jest zasobem warunkującym prawidłowe funkcjonowanie społeczeństw w wielu obszarach jego aktywności, a tym samym państwa, warto sięgnąć do dokumentów strategicznych, które wręcz nakazują jego rozwój. Strategie rozwoju kapitału społecznego mają służyć podejmowaniu i realizowaniu takich działań, których celem jest zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju w ujęciu średniookresowym bądź długoterminowym. Strategie te mają charakter pomocniczy, na podstawie diagnozy oraz prognozy powinny być pomocne w realizowaniu polityki państwa w określonym zakresie.

W realiach polskich mamy do czynienia z dwoma takimi dokumentami. Pierwszy został przyjęty uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 roku w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020”. Drugi, który uchylił pierwszą strategię, przyjęto uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 roku w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”. W obu dokumentach koordynację i nadzór nad realizacją strategii powierzono ministrowi właściwemu ds. kultury i dziedzictwa narodowego.

Obie strategie podkreślają znaczenie kapitału społecznego dla rozwoju społeczeństwa i państwa, a nawet warunkują pomyślny rozwój kraju od jego zasobów. W strategii z 2013 roku dokonano analizy SWOT, gdzie zidentyfikowano mocne strony kapitału społecznego, które tworzą szanse na jego pomnożenie i wykorzystanie na rzecz dobra wspólnego. Należy zwrócić przede wszystkim uwagę na pozytywny wpływ kapitału społecznego na rozwój społeczno-gospodarczy, w tym zwiększenie efektywności działalności gospodarczej oraz pobudzanie solidarności społecznej. To z kolei tworzy szansę zmiany wzorców uczestnictwa w życiu społecznym, sprzyjającym partycypacji społecznej i współdziałaniu na rzecz dobra wspólnego (Strategia, 2013).

Wskazano również słabe strony, mogące przerodzić się w zagrożenia wpływające na rozwój państwa i jego obywateli, takie w szczególności jak: niski poziom zaufania społecznego, przewagę postaw indywidualnych nad zachowaniami prospołecznymi oraz nieumiejętność współdziałania podmiotów reprezentujących trzy sektory: publiczny, komercyjny i pozarządowy. Te uwarunkowania mogą prowadzić do powstawania barier rozwojowych, które mogą się pojawić przy niskim kapitale społecznym, wpływających na pozycję Polski w Unii Europejskiej i na arenie międzynarodowej (Strategia, 2013).

Na tej podstawie sformułowano wyzwania rozwojowe dla polityki publicznej niezbędne do realizacji w celu wzmocnienia kapitału społecznego w Polsce, w tym zwiększenie powszechnej świadomości na temat tego rodzaju kapitału, podniesienie poziomu kompetencji sprzyjających jego rozwojowi oraz zwiększenie aktywności i partycypacji społecznej (Strategia, 2013).

Rozwój kapitału społecznego w perspektywie roku 2030 zakłada budowę kompleksowej polityki państwa w zakresie aktywizacji obywateli w życiu publicznym, wzrost ich zaangażowania w działalność organizacji pozarządowych, a tym samym zwiększenie ich wpływu na planowanie i realizację zadań publicznych, zgodnie ze społecznym zapotrzebowaniem. W tym celu zakłada się następujące kierunki interwencji: – wspieranie rozwoju organizacji obywatelskich działających w obszarze pożytku publicznego; – zwiększanie aktywności i kompetencji obywateli przez wspieranie rozwoju wolontariatu, ruchu harcerskiego oraz uniwersytetów ludowych; – budowanie kompetencji i postaw obywatelskich, patriotycznych i proobronnych; – wspieranie rozwoju ekonomii społecznej i solidarnej; – przeciwdziałanie wykluczeniu przez edukację włączającą (Strategia, 2020).

KAPITAŁ SPOŁECZNY – DIAGNOZA ZASOBÓW

W dyskursie nad sposobem pomiaru poziomu kapitału społecznego trudno znaleźć konsensus. Wynika to przede wszystkim z doboru kryteriów oraz delikatnej materii dotyczącej – przykładowo – pomiaru poziomu zaufania czy altruizmu.

Przegląd metod pomiaru kapitału społecznego upoważnia do nakreślenia następujących koncepcji według wybranych autorów:

1) Robert Putnam proponuje pomiar kapitału społecznego za pomocą określonych danych statystycznych, takich jak: członkostwo w grupach dobrowolnych lub liczba takich grup, frekwencja wyborcza, wielkość wydatków na cele charytatywne oraz czytelnicтво czasopism (Putnam, 2008);

2) Francis Fukuyama zakłada sposób odmienny, mianowicie mierzenie braku kapitału społecznego na podstawie takich zmiennych, jak: wskaźnik przestępczości, rozwodów, samobójstw, ilość zażywanych narkotyków i innych używek (Fukuyama, 2003);

3) Jean-Marc Callois do pomiaru proponuje wykorzystać następujące wskaźniki: odsetek osób, które nie zastrzegły swojego numeru w książce telefonicznej; odsetek osób, które odpisały w zeznaniu podatkowym kwoty przeznaczone na darowizny; frekwencję wyborczą; liczbę stowarzyszeń; liczbę barów i kawiarni; liczbę związków sportowych (Działek, 2008);

4) Fabio Sabatini opiera swe pomiary na poziomie zaangażowania obywatelskiego, którego elementami składowymi są: liczba stowarzyszeń, świadomość obywatelska i partycypacja polityczna (Sabatini, 2005).

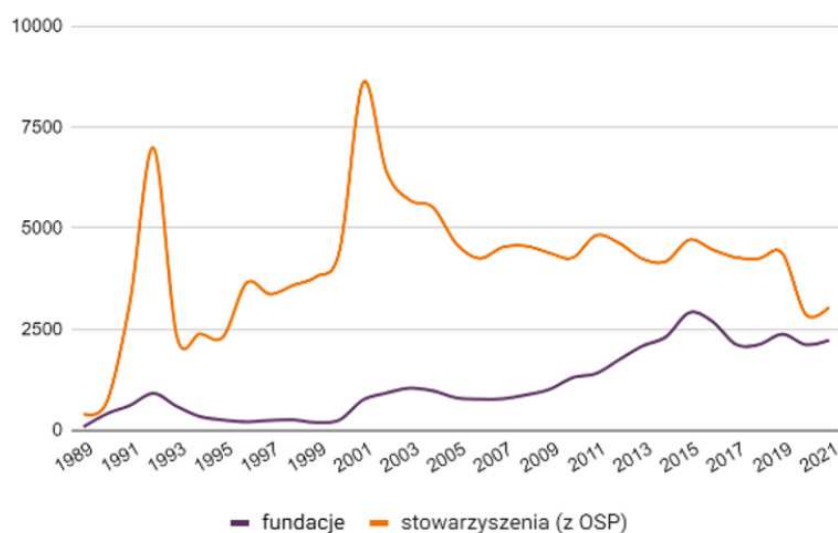
Szukając wspólnego mianownika dla podanych oraz innych metod pomiaru kapitału społecznego, zdaniem autora należy wziąć pod uwagę uwarunkowania narodowe, w tym kulturowe. Przykładowo – oparcie pomiaru kapitału społecznego w Polsce na wskaźniku takim, jak liczba kawiarni i barów, będzie nieadekwatne do państw Europy Południowej. Wynika to bowiem z faktu, że w kulturze polskiej zwyczaj spędzania czasu wolnego w tego typu miejscach jest zupełnie odmienny od krajów basenu Morza Śródziemnego, gdzie niemal w każdej wsi i osadzie jest bar, w którym mieszkańcy się spotykają.

Stąd też do dalszych analiz wzięto pod uwagę cztery wskaźniki, będące pomocne do oszacowania poziomu kapitału społecznego w Polsce: liczbę organizacji pozarządowych, poziom wolontariatu, poziom zaufania społecznego oraz frekwencję wyborczą.

Biorąc pod uwagę pierwszy czynnik, na podstawie danych statystycznych Stowarzyszenia Klon/Jawor, badającego kondycję trzeciego sektora, można stwierdzić, że w Polsce w grudniu 2021 roku było zarejestrowanych 138 tys. organizacji pozarządowych, czyli 107 tys. stowarzyszeń oraz 31 tys. fundacji (wg rejestru REGON). Warto zaznaczyć, że spośród tej liczby formę prawną stowarzyszenia mają także ochotnicze straże pożarne (OSP), których jest 16,5 tys., a o których będzie mowa w dalszej części artykułu (Portal Organizacji Pozarządowych, 2022).

Czy to oznacza, że tyle organizacji faktycznie w Polsce działa? Niestety nie, ponieważ zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego tylko połowa z nich jest aktywna, co daje liczbę około 70 tys. podmiotów Non-Governmental Organization (NGO). Reszta zawiesiła lub zakończyła swą działalność bez zarejestrowania swej organizacji, ponieważ nie ma takiego obowiązku. W 2021 roku utworzono 5 tys. nowych organizacji, w tym „tylko” 800 więcej stowarzyszeń

niż fundacji. Jeszcze w 2011 roku powstawało trzy razy więcej stowarzyszeń niż fundacji, a w 2007 różnica była siedmiokrotna (wykres 1). Wy tłumaczeniem tej sytuacji może być odmienny charakter i istota działania tych obu form prawnych. Do założenia stowarzyszenia potrzebni są ludzie, których łączy wspólny cel. Natomiast fundację może powołać osoba, która posiada niezbędne fundusze na jej założenie. A to może w dalszej perspektywie czasowej oznaczać deficyt kapitału społecznego o charakterze pomostowym.

Wykres 1. Liczba organizacji pozarządowych w Polsce w latach 1989-2021

Źródło: <https://fakty.ngo.pl/fakt/liczba-ngo-w-polsce> [dostęp: 31.01.2023].

Czy za liczbami idzie aktywność obywatelska? Przegląd badań opinii publicznej prowadzony systematycznie przez ośrodki ogólnopolskie wskazuje, że jeszcze pod koniec pierwszej dekady XXI wieku 46% Polaków gotowych było do podejmowania dobrowolnej i bezpłatnej pracy na rzecz swojego najbliższego otoczenia, wsi, osiedla czy osób potrzebujących. Grupa 81% respondentów zgodziła się ze stwierdzeniem, że działając wspólnie, można osiągnąć więcej niż samemu. Natomiast 65% Polaków wyraziło pogląd, że działając wspólnie, człowiek może rozwiązać problemy społeczności, w której żyje, lub pomóc innym (Wciórka, 2008).

Kilka lat później zaledwie 20% obywateli twierdziło, że angażuje się w działania na rzecz dobra wspólnego (CBOS, 2010), natomiast blisko 72% dorosłych Polaków przyznawało, że nie działa w żadnej organizacji obywatelskiej (Boguszewski, 2010).

Trend ten potwierdzają wyniki badań spójności społecznej przeprowadzone w 2018 roku, które wskazują, że bez względu na płeć prawie 80% badanych nie wykazywało aktywności, która dowodziłaby występowania sieciowego kapitału stowarzyszeniowego (GUS, 2020).

Przechodząc do analizy wolontariatu, będącym drugim wskaźnikiem przyjętym do badania poziomu kapitału społecznego w Polsce, dane zebrane na przestrzeni lat pokazują znaczne wahania tego wskaźnika. I tak w 2005 roku odsetek wolontariuszy sięgał w Polsce 23,2%, w 2009 roku nastąpił znaczący spadek – do 12,92%, a ostatnie dane, za pierwszy kwartał 2022 roku wskazują, że 28,4% Polaków w wieku 15-89 lat angażowało się w wolontariat. Przeciętnie jedna osoba poświęciła na pracę w ramach wolontariatu 10 godzin. Najwyższy udział wolontariuszy odnotowano wśród osób z wyższym wykształceniem (36,7 %) (GUS, 2022).

Warto przy tym dodać, że najbardziej pożądana działalność non-profit na rzecz dobra publicznego jest w dwóch grupach społecznych: wśród młodzieży (wiek przedprodukcyjny) oraz wśród seniorów (wiek poprodukcyjny). Dlaczego akurat tam? Ponieważ osoby w wieku adolescencji, wchodzące w dorosłe życie, w czasie wolontariatu nabierają ogłady społecznej, stają się wrażliwe na potrzeby innych ludzi, uczą się podejmowania decyzji, dokonywania wyborów, gospodarowania własnym czasem, skutecznej komunikacji i budowania relacji interpersonalnych oraz rozwiązywania problemów. Jeżeli z tym pozytywnym bagażem wejdą w dorosłe życie, to zarówno w świecie prywatnym, jak i zawodowym osiągną większy sukces niż osoby, które przez „szkołę” wolontariatu nigdy nie przeszły. Jednakże zapał młodzież do pracy społecznej na przestrzeni lat rozkłada się nierównomiernie. W 2011 roku wynosił 10,3% wśród młodzieży w wieku 15 lat i wyżej. W 2016 roku – co ciekawe – podawane przez różne ośrodki dane diametralnie się różnią od siebie. Mianowicie GUS podaje, że w badanym roku wolontariat w omawianej grupie wiekowej był na poziomie 45% (GUS, 2017), natomiast Strategia z 2020 roku wskazuje, że odsetek Polaków w wieku 15 lat i więcej angażujących się w wolontariat w różnego typu organizacjach i instytucjach spadł do poziomu 8,5%, co jest wartością najniższą w skali europejskiej (Strategia, 2020). Najnowsze dane na powyższy temat, zgromadzone przez GUS, wskazują, że w pierwszym kwartale 2022 roku 26,7% osób w wieku 15-24 lata świadczyło wolontariat (GUS, 2022).

Przechodząc do tzw. srebrnego wolontariatu, czyli aktywności społecznej seniorów, warto zauważyć, że praca społeczna w tej grupie wiekowej daje szansę na podtrzymanie dobrej kondycji psychofizycznej, jest okazją do zawierania nowych znajomości, dzielenia się doświadczeniem zawodowym oraz

osiąganiem satysfakcji z poczucia bycia potrzebnym. Bazując na danych dotyczących aktywności społecznej, można zauważyć, że w 2011 roku wskaźnik procentowy zaangażowania w wolontariat dla przedziału 55-64 lata wynosił 10,2%, a dla osób w wieku 65+ było to 9,1%. W 2016 roku wskaźniki te wyniosły odpowiednio: 8,4% i 6,6% (Koncepcja 2020, wg GUS było to 25%), a na początku 2022 roku – 20,3% (GUS, 2022).

Przyjmując ostatnie dane (z pierwszego kwartału 2022 roku) za punkt odniesienia aktywności Polaków w obu analizowanych grupach wiekowych, można stwierdzić, że nie jest ona na wysokim poziomie, a to młodzież i seniorzy są w rzeczywistości społeczeństwa filarami działalności wolontariackiej. Jedni są pełni entuzjazmu i zapału do pracy non-profit, drudzy posiadają doświadczenie i wolny czas, jednak ich potencjały nie są w pełni wykorzystywane w procesie budowy kapitału społecznego.

Uogólniając aktywność społeczną Polaków i ich gotowość do pracy wolontariackiej, warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden jej ważny aspekt. Mianowicie na podstawie zebranych przez GUS danych można stwierdzić, że ponad jedna czwarta osób w wieku 15-89 lat (28,4%) angażowała się w wolontariat, częściej świadczony indywidualnie (26,5%) niż w ramach organizacji lub instytucji (5,0%). Polacy zatem zdecydowanie częściej udzielali bezpośredniej pomocy swoim znajomym, przyjaciołom i sąsiadom (22,0%) niż osobom nieznanym (5,8%). Natomiast w wolontariacie zorganizowanym wyróżniało się zaangażowanie w bezpłatną pracę w ramach sektora non-profit (3,4%), przed sektorem publicznym (1,9%) (GUS, 2022). O czym to świadczy? Mianowicie o tym, że mamy bardziej rozbudowany kapitał społeczny o charakterze nieformalnym wiążącym niż pomostowym (stowarzyszeniowym). Chętniej pomagano rodzinie, przyjaciołom i sąsiadom, wykonując proste prace fizyczne na ich rzecz, niż nieznanym. Podobnie ma się kwestia związana z kapitałem społecznym o charakterze łączącym, ponieważ niecałe 2% wolontariuszy wykonywało pracę na rzecz sektora publicznego. Przy czym warto zwrócić uwagę, że wybuch wojny na Ukrainie w lutym 2022 roku zmienił ten trend o tyle, że w pierwszym okresie jej trwania (luty-marzec 2022) odnotowano wzrost wolontariatu na rzecz nieznanym oraz w ramach organizacji. Aktywność osób udzielających pomocy nieznanym podniosła się do 10,7% (we wcześniejszych okresach kształtowała się pomiędzy 1,6% a 5,0%), z kolei wolontariat w organizacjach i instytucjach wzrósł do 8,0% (we wcześniejszych okresach kształtował się od 3,0% do 5,2%) (GUS, 2022).

Przedstawione wyniki dotyczące poziomu wolontariatu bezpośrednio korespondują z trzecim kryterium wziętym pod uwagę przy diagnozie poziomu

kapitału społecznego w Polsce, jakim jest zaufanie społeczne. Badając ogólny wskaźnik zaufania, warto podkreślić, że obecnie średnia wynosi -0,66. Ujemny znak oznacza, że w społeczeństwie polskim nieufność przeważa nad postawami opartymi na otwartości i zaufaniu. Wykres 2 wskazuje na kształtowanie się poziomu zaufania na przestrzeni lat 2006-2020. Należy podkreślić, że omawianym okresie zawsze kształtował się na minusowym poziomie.

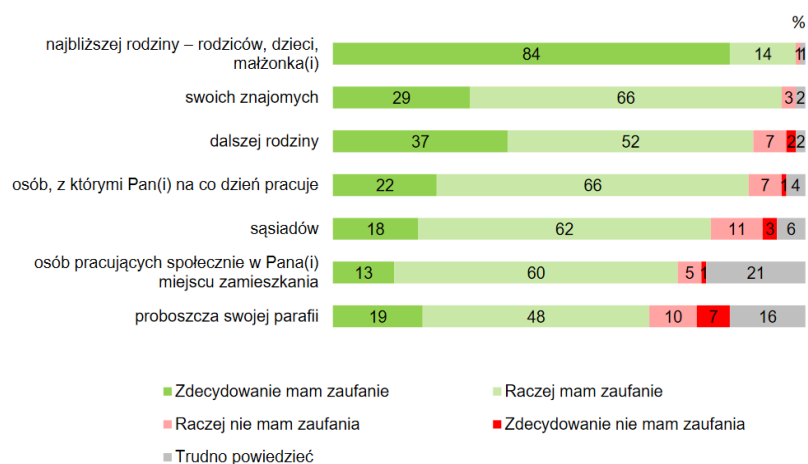
Ogólny wskaźnik zaufania – zmiany w czasie

Wartości według 7-stopniowej skali od -3 do +3	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
	odsetki badanych							
Bardzo duża nieufność, ostrożność (-3)	26	18	21	19	25	22	25	18
Średnia nieufność (-2)	15	13	13	15	14	15	15	14
Niewielka nieufność (-1)	27	29	28	29	25	26	26	30
Postawa ambiwalentna (0)	10	10	9	10	8	9	7	10
Niewielka ufność (+1)	13	18	16	16	16	15	13	15
Średnia ufność (+2)	4	6	5	3	4	5	3	5
Bardzo duża ufność, otwartość (+3)	5	6	8	9	8	8	8	8
Średnia wartość na skali od -3 do +3	-0,98	-0,62	-0,66	-0,64	-0,79	-0,72	-0,89	-0,66

Wykres 2. Wskaźnik zaufania w okresie 2006-2020

Źródło: CBOS, *Zaufanie społeczne*, kwiecień 2020, s. 7.

Czy, ogólnie rzecz biorąc, ma Pan(i) zaufanie czy też nie ma Pan(i) zaufania do:

Wykres 3. Poziom zaufania w sferze prywatnej

Źródło: CBOS, *Zaufanie społeczne*, kwiecień 2020, s. 7.

Przechodząc do analizy poziomu zaufania w sferze publicznej i prywatnej, przedstawione dane potwierdzają tezę, że budujemy w społeczeństwie polskim kapitał społeczny o charakterze wiążącym, wyrażając zdecydowanie większe zaufanie do osób prywatnych, z najbliższego środowiska niż do instytucji publicznych, co obrazują dane zawarte na wykresie 3.

Jak wynika z danych, ogromna większość badanych ufa swojej najbliższej rodzinie (98%), następnie znajomym (95%) oraz dalszej rodzinie (89%). Osobom, z którymi na co dzień pracują, ufa 88% badanych, a sąsiadom 80%. Niemal trzy czwarte ankietowanych ufa osobom pracującym społecznie w ich miejscu zamieszkania (73%), a mniej więcej dwie trzecie należących do parafii ufa swojemu proboszczowi (67%).

Jeżeli chodzi o poziom zaufania do instytucji publicznych, to 85% badanych największym zaufaniem obdarza organizację pozarządową, jaką jest Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, następnie Wojsko Polskie (83%), Caritas (78%) i PCK (77%) (CBOS, 2020).

Biorąc pod uwagę kolejny wskaźnik świadczący o poziomie kapitału społecznego, będący wyznacznikiem aktywności obywatelskiej i elementarną formą udziału w życiu publicznym, czyli udział w wyborach, można stwierdzić, że frekwencja wyborcza w Polsce jest zróżnicowana w zależności od rodzaju wyborów. Średnia frekwencja w wyborach parlamentarnych wynosi około 60%, natomiast najniższa jest odnotowywana w referendum ogólnopolskich. Podczas ostatniego referendum w 2015 roku odnotowano zaledwie 7% udział uprawnionych do głosowania (Państwowa Komisja Wyborcza, 2015). Natomiast średnia frekwencja dla innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej wynosi ponad 72%, a w krajach Europy Zachodniej sięga nawet 80-90% (Szwecja, Belgia, Luxemburg). Podobnie ma się z głosowaniem do Parlamentu Europejskiego. Dane z 2019 roku wskazują, że średnia dla wszystkich krajów członkowskich wynosiła 50,66%, podczas gdy w Polsce 45,68%, a na przykład w Belgii – 88,47% (Parlament Europejski, 2019).

Na koniec tej części rozważań warto przytoczyć jeszcze raz zapisy Strategii z 2020 roku, w której dokonano próby określenia poziomu kapitału społecznego w Polsce. Stwierdzono, że różnice w średnim poziomie kapitału społecznego w Polsce w ujęciu terytorialnym (na poziomie województw) są stosunkowo niewielkie. Wartość dla wszystkich województw mieści się w przedziale 35-42%, przy średniej wynoszącej 38,5% (Strategia, 2020).

BEZPIECZEŃSTWO JAKO OBSZAR ALOKACJI ZASOBÓW KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

W rozważaniach na temat kapitału społecznego skonstatowano, że jego wysoki poziom jest wypadkową zaangażowania obywatelskiego w organizacje pozarządowe, poziomem zaufania publicznego do osób fizycznych i prawnych oraz stopniem udziału w różnego rodzaju wyborach i referendach. Ponadto zakładając, że w każdej społeczności, zwłaszcza na najniższym szczeblu terytorialnym (sołectwo, gmina), mieszkający tam ludzie chcą i potrzebują czuć się bezpiecznie, warto rozważyć, jak wykorzystać zasoby kapitału społecznego właśnie do budowy bezpiecznego środowiska lokalnego.

Przykładem tak postrzeganego kapitału społecznego może być zachowanie społeczności lokalnych w czasie powodzi w 1997 roku na terenie Polski południowo-zachodniej, na terenach dotkniętych tzw. wielką wodą. Oczywiście ta pomoc i współpraca sąsiedzka była wymuszona wspólnym zagrożeniem i nie szczęściem, jakiego doświadczyli powodzianie, niemniej jej istotą było uruchomienie pokładów kapitału społecznego drzemiącego wśród mieszkańców dotkniętych powodzią.

Jeżeli chodzi o kapitał nieformalny o charakterze wiążącym, oparty na powiązaniach rodzinnych oraz towarzysko-sąsiedzkich, można stwierdzić, że jest on obecny w polskim społeczeństwie. Przykładem takich działań jest choćby wzajemna troska o pozostawione domostwa czy mienie publiczne. Czujność obywatelska i monitoring społeczny to szczególnie oczekiwane formy obywatelskiego zaangażowania, o które nawet apeluje polska policja (Policja, 2022).

Wyższą formą takiego zaangażowania są strażne obywatelskie, które w Polsce nie rozwijają się jeszcze tak, jak na przykład w Wielkiej Brytanii. Neighbourhood Watch jest największym dobrowolnym ruchem prewencji kryminalnej obejmującym Anglię i Walię, z ponad 2,3 milionami członków gospodarstw domowych. Organizacja ta łączy sąsiadów, aby tworzyć silne, przyjazne i aktywne społeczności. Ich celem jest pomóc ludziom chronić siebie i swoje mienie oraz zmniejszyć strach przed przestępczością przez poprawę bezpieczeństwa domu, większą czujność, zgłaszanie podejrzanych incydentów oraz budowanie ducha wspólnoty, jak również zwalczanie nowych form przestępczości, takich jak cyberprzestępczość.

Grupy Neighbourhood Watch współpracują z policją, firmami komercyjnymi, organizacjami wolontariackimi i osobami prywatnymi, które chcą poprawić stan bezpieczeństwa w swoich społecznościach (Neighbourhood, 2023).

Tymczasem polski system prawny również umożliwia społecznościom lokalnym tworzenie różnych grup samoobrony. Mogą one działać wyłącznie

profilaktycznie i powstrzymywać się od interwencji, a w sytuacjach krytycznych wzywać policję albo inne uprawnione organy. Mogą też interweniować w sytuacji bezpośredniego zagrożenia, korzystając z prawa do zatrzymania obywatelskiego. Osoby biorące udział w patrolach straży obywatelskich korzystają z prawa do obrony koniecznej, stanu wyższej konieczności czy mogą ująć osoby na gorącym uczynku (MSWiA, 2007).

Warto również zwrócić uwagę, że utworzenie grupy straży sąsiedzkiej pomaga obniżyć poziom przestępczości na danym terenie dla wszystkich jego mieszkańców, a nie tylko dla tych, którzy czynnie w tej straży biorą udział. Bezpośredni zatem wkład indywidualnych osób przynosi korzyści całości, a nie tylko jednostce. Silne rodziny i społeczności lokalne powstają dzięki silnym więzom społecznym między ich członkami.

Przechodząc do kapitału społecznego o charakterze pomostowym (stowarzyszeniowym), warto zwrócić uwagę na ochotnicze straże pożarne, o których już była mowa przy omawianiu organizacji pozarządowych. I choć wśród polskich organizacji pozarządowych zaledwie 3% wskazuje jako obszar swego działania „ratownictwo, bezpieczeństwo, obronność” (Portal Organizacji Pozarządowych, 2022), to zarówno liczba podmiotów mających osobowość prawną OSP, jak i liczba członków jest imponująca. Jeżeli chodzi o liczbę jednostek, jest ich w kraju 16 250, z czego 4341 zostało włączonych do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego, co oznacza, że tak pod względem wyszkolenia, jak i wyposażenia dorównują zawodowym jednostkom. Liczba członków sięga prawie 700 000, z czego 630 052 to mężczyźni, a 66 601 to kobiety. Bezpośredni udział w akcjach ratowniczo-gaśniczych może brać 228 394 strażaków. Warto również wspomnieć o młodzieżowych drużynach pożarniczych, liczących ponad 83 000 członków, które wieloaspektowo wychowują młodzież i przygotowują do roli strażaka-ochotnika (Straż, 2023). Co istotne, nie ma w Polsce gminy, w której nie byłoby choć jednej jednostki ochotniczej straży pożarnej, a ponadto oprócz działalności związanej z ochroną przeciwpożarową oraz ratowaniem życia, zdrowia, mienia i środowiska, strażacy prowadzą działalność edukacyjną, profilaktyczną, kulturalną, sportową, będąc prawdziwym i często jedynym animatorem życia społecznego w danym środowisku. Budowa kapitału społecznego o charakterze pomostowym w lokalnej przestrzeni społecznej opiera się przede wszystkim na potencjale ochotniczych straży pożarnych.

WNIOSKI

Bierność obywateli w państwie demokratycznym jest istotnym problemem, związanym z zanikiem kapitału społecznego, który można zdefiniować jako sieć więzi międzyludzkich opartych na wzajemnym zaufaniu wraz ze wspólnymi przekonaniem, normami etycznymi, uniwersalnymi wartościami chrześcijańskimi, wspólną tradycją i wspólnym dziedzictwem kulturowym.

Niski poziom kapitału społecznego należy uznać za jedną z najpoważniejszych barier rozwojowych wpływających na wiele aspektów życia państwa i społeczeństwa, począwszy od niskiego poziomu innowacyjności kraju, a skończywszy na braku lub obniżonym poczuciu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania. W tym kontekście za szczególnie dotkliwy należy uznać niski poziom kapitału stowarzyszeniowego, który umożliwia współpracę i współdziałanie w skali szerszej niż rodzina i sąsiedztwo. Ma on szczególne znaczenie, gdyż bezpośrednio odnosi się do liczby działających na danym terenie organizacji pozarządowych, których członkowie nie są spokrewnieni krwią, ale działają na rzecz wspólnego celu.

Pozostając przy tej kwestii, warto przytoczyć wyniki badania porównawczego, przeprowadzonego przez Center for Democracy and Civil Society na Georgetown University w Waszyngtonie. Centrum skonstruowało skumulowany indeks aktywności obywatelskiej, który mierzył udział obywateli w 12 typach organizacji w 20 krajach. Polska zajmowała w tym badaniu ostatnie miejsce, a wartość indeksu dla kraju (13 punktów) był znacznie niższy niż w Wielkiej Brytanii (53 punkty), Szwecji, Norwegii, Holandii i Niemczech (po 52 punkty) oraz niższy niż na Węgrzech (22 punkty) i w Portugalii (19 punktów) i nieco niższy niż w Grecji (14 punktów) (KPRM, 2009).

Można przyjąć, że Polska przechodziła wtedy przez okres, który w uprzemysłowionych państwach zachodnich wystąpił w latach sześćdziesiątych. Rozpoczął się okres erozji porządku społecznego, który F. Fukuyama nazwał „wielkim wstrząsem” (Fukuyama, 2000). Gwałtownie wzrastała wówczas przestępczość, załamywało się prawo i porządek, życie w niektórych dzielnicach wielkich miast stało się niemożliwe. Równocześnie nastąpiło osłabienie więzi rodzinnych, spadła liczba małżeństw i narodzin, gwałtownie wzrosła liczba rozwodów, jednoosobowych gospodarstw domowych oraz dzieci pozamałżeńskich. Nastąpił też głęboki kryzys zaufania do instytucji publicznych oraz władzy państwowej. Jako pierwsze z tej anarchii obyczajowej oraz moralnej otrząsnęły się Stany Zjednoczone na początku lat dziewięćdziesiątych. Jednym z przejawów wychodzenia z kryzysu w tym państwie był przede wszystkim radykalny spadek przestępczości i liczby rozwodów, zaczęto natomiast odnotowywać wzrost

liczby dzieci w rodzinach. Zaczęto propagować nowe idee, w tym przede wszystkim wartości rodzinne, religijne, znaczenie indywidualnej odpowiedzialności za sprawy osobiste i najbliższych oraz zwiększenie aktywności obywatelskiej w różnych dziedzinach życia społecznego. Rozpoczęto żmudny proces odbudowy kapitału społecznego, opartego na społecznej solidarności, społecznej służbie i aktywności w najbliższym otoczeniu. Nie bez znaczenia na postawę Amerykanów miał zamach terrorystyczny dokonany 11 września 2001 roku w Nowym Jorku i Waszyngtonie. To on wskrzesił i rozbudził uczucia patriotyczne, połączył ludzi we wspólnym cierpieniu i poczuciu krzywdy, a także woli odbudowy zniszczeń oraz umacniania amerykańskiej potęgi na świecie.

Jak wynika zarówno z przedstawionych danych empirycznych, jak i analizy literatury przedmiotu, w Polsce poziom kapitału społecznego w wymiarze stowarzyszeniowym utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie. Zarówno liczba aktywnie działających organizacji pozarządowych, jak i liczba zaangażowanych w ich działanie obywateli każdego roku maleje. Na tym tle pozytywnie wyróżnia się działalność ochotniczych straży pożarnych, które stanowią znaczący rezerwuar aktywności społecznej na poziomie lokalnym.

Znacznie lepiej przedstawia się sytuacja w przypadku kapitału nieformalnego, o charakterze wiążącym, zwłaszcza w relacjach rodzinnych i sąsiedzkich. Mimo że jest on cenny, to jak wskazano we wcześniejszych rozważaniach, może być wykorzystywany w realizacji interesów partykularnych, a w skrajnych przypadkach prowadzić do nepotyzmu lub kumoterstwa.

Przenosząc znaczenie kapitału społecznego na grunt tworzenia bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych, nie może budzić wątpliwości teza o jego fundamentalnym znaczeniu dla prawidłowego funkcjonowania danej społeczności, zarówno w wymiarze bezpieczeństwa personalnego, jak i grupowego. Słusznie podkreśla Piotr Sztompka: „w społeczeństwie bogatym w kapitał społeczny, mam poczucie egzystencjalnego bezpieczeństwa, przewidywalności reakcji, z jakimi się spotkam ze strony innych, jestem gotów do otwartości wobec współobywateli, kreatywności i innowacyjności” (Sztompka, 2016). Z kolei deficyt kapitału społecznego nie tylko hamuje rozwój społeczny, ale również wpływa na wiele dziedzin aktywności obywateli, a także uniemożliwia realizację podstawowej misji każdego demokratycznego państwa, jaką jest zapewnienie bezpieczeństwa jego obywatelom i mieszkańcom.

BIBLIOGRAFIA

- Boguszewski R. (2010), *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998-2010*, CBOS, Warszawa, <https://www.cbos.pl> [dostęp: 21.05.2022].
- Bourdieu P. (1986), *The Forms of Capital*, [w:] J.G. Richardson, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Westport, CT: Greenwood Press, s. 241-258, <https://www.socialcapitalgateway.org/sites/socialcapitalgateway.org/files/data/paper/2016/10/18/rbasicsbourdieu1986-theformsofcapital.pdf> [dostęp: 15.12.2022].
- CBOS (2010), *Dobroczynność w Polsce*, Warszawa, <https://www.cbos.pl> [dostęp: 14.12.2022].
- CBOS (2020), *Zaufanie społeczne*, kwiecień 2020, nr 43/2020, Warszawa, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_043_20.PDF [dostęp: 13.01.2023].
- Coleman J. (1988), *Social Capital in the Creation of Human Capital*, *American Journal of Sociology*, Vol. 94, Supplement: *Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure*, s. S95-S120, <http://www.reutinstitute.org/Data/Uploads/PDFVer/Social%20Capital%20Coleman.pdf> [dostęp: 11.12.2022].
- Czapiński J. (2008), *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a dobrobyt materialny. Polski paradoks*, *Zarządzanie Publiczne*, nr 2(4), s. 5-26.
- Działek J. (2008), *Geografia kapitału społecznego. Regionalne zróżnicowanie zasobów kapitału społecznego w Polsce*, [w:] S. Szczepański, K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki (red.), *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Działek J. (2011), *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Fukuyama F. (1995), *Social Capital and Global Economy*, *Foreign Affairs*, t. 74, nr 5, s. 89-90, [za:] J. Działek (2011), *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Fukuyama F. (1997), *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa–Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fukuyama F. (2000), *Wielki wstrząs: natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*, Warszawa: Wydawnictwo Bertelsmann, Świat Książki.
- Fukuyama F. (2003), *Kapitał społeczny*, [w:] L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie*, Kraków: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Gierszewski J. i Pieczywok A. (2019), *Społeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*, Warszawa: Difin.
- GUS (2020), *Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki badania spójności społecznej 2018*, Warszawa.
- GUS (2017), *Wolontariat w 2016 roku*, Warszawa, <https://stat.gov.pl/> [dostęp: 05.01.2023].
- GUS (2022), *Wolontariat w 2022 roku*, Warszawa, <https://stat.gov.pl/> [dostęp: 05.01.2023].
- Hanifan L. (1916), <https://www.socialcapitalgateway.org/content/person/hanifan-lyda-j> [dostęp: 28.01.2023].
- KPRM (2009), *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Warszawa, <https://www.isp.org.pl/uploads/drive/oldfiles/8016944570676195001255433247.pdf> [dostęp: 24.04.2022].
- Kuchmacz B. (2016), *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju lokalnego*, Warszawa: CeDeWu.

- Kuźniar R. (2006), *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Mazowiecki T. (1989), *expose*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/wystapienie-tadeusza-mazowieckiego-w-sejmie-24-sierpnia-1989-r> [dostęp: 11.01.2023].
- MSWiA (2007), *Odpowiedź ministra spraw wewnętrznych i administracji na zapytanie nr 3270 w sprawie straży obywatelskiej*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf/main/16F518BA> [dostęp: 14.01.2023].
- Neighbourhood (2023), www.ourwatch.org.uk [dostęp: 14.01.2023].
- Nowa encyklopedia powszechna PWN* (1996), Warszawa: PWN.
- Parlament Europejski (2019), <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/pl/frekwencja/> [dostęp: 05.02.2022].
- PKW (2015), Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 7 września 2015 roku o wynikach głosowania i wyniku referendum przeprowadzonego w dniu 6 września 2015 roku (*Dz.U. z 2015 r. poz. 1375*), <https://referendum2015.pkw.gov.pl> [dostęp: 12.12.2022].
- Policja (2022), <https://policja.pl/pol/aktualnosci/218655,Obywatelska-czujnosc-plus-skuteczna-praca-policjantow-Efekt-podejrzeni-o-kradzie.html> [dostęp: 26.05.2022].
- Portal Organizacji Pozarządowych (2022), <https://publicystyka.ngo.pl/podstawowe-informacje-o-organizacjach-pozarządowych> [dostęp: 12.01.2023].
- Portes A. (1998), *Social Capital. Its Origins and Applications in Modern Sociology*, *Annual Review of Sociology*, 24, s. 1-24.
- Portes A. (2000), *The two Meanings of Social Capital*, *Sociological Forum*, 15, s. 1-12.
- Putnam R., Leonardi R. i Nanetti R. (1995), *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak; Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.
- Putnam R. (2008), *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Rysz-Kowalczyk B. (red.) (2001), *Leksykon polityki społecznej*, Warszawa: IPS UW.
- Sabatini F. (2005), *Does Social Capital Improve Labour Productivity in Small and Medium Enterprises?*, Roma: La Sapienza, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=828524 [dostęp: 20.12.2022].
- Sierocińska K. (2011), *Kapitał społeczny. Definiowanie, pomiar i typy*, *Studia Ekonomiczne*, nr 1(68), s. 69-86.
- Skrabacz A. (2006), *Organizacje pozarządowe w bezpieczeństwie narodowym Polski w XXI wieku*, Warszawa: AON.
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030* (2020), uchwała nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 roku w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”, *Monitor Polski* 2020, poz. 1060, Warszawa, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/M20201060> [dostęp: 4.06.2022].
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020* (2013), uchwała nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 roku w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020”, *Monitor Polski* 2013, poz. 378, Warszawa, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20130000378> [dostęp: 4.06.2022].
- Stowarzyszenie Klon/Jawor (2008), *Najważniejsze pytania – podstawowe fakty. Polski sektor pozarządowy*, Warszawa, <https://fakty.ngo.pl/raporty/podstawowe-fakty-o-organizacjach-pozarządowych-2008> [dostęp: 15.01.2023].

- Straż Pożarna (2023), <https://strazacki.pl/artyku%C5%82y/ochotnicze-stra%C5%BCe-po%C5%BCarne-w-liczbach-%E2%80%93-najnowsze-dane> [dostęp: 2.02.2023].
- Sztompka P. (2016), *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*, Kraków: Znak Horyzont.
- Urbanek A. (2009), *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Wciórka B. (2008), *Opinie i Diagnozy nr 8: Społeczeństwo obywatelskie 1998-2008*, CBOS, Warszawa, <https://www.cbos.pl> [dostęp: 20.05.2022].
- Woolcock M. (1998), *Social Capital and Economic Development: Toward and Theoretical Synthesis and Policy Framework*, *Theory and Society*, 27, s. 151-208.
- Woolcock M. (2001), *The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes*, *Canadian Journal of Policy Research*, t. 2, nr 1, s. 11-17, [za:] J. Działek (2011), *Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza*, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 3(45), https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/84830/dzialek_kapital_spoleczny_ujecia_teoretyczne_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 15.12.2022].

ZNACZENIE KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W TWORZENIU BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

Streszczenie

Bez kapitału społecznego państwo demokratyczne i społeczeństwo obywatelskie nie może funkcjonować. Cechuje się wysokim poziomem zaufania społecznego, solidarnością, wzajemnością, przewagą prawa zwyczajowego nad pisanym. Wskaźnikami jego poziomu jest liczba organizacji pozarządowych i wolontariuszy, udział w wyborach i referendach, ufność w sferze publicznej i prywatnej. Przekłada się on również na stan bezpieczeństwa na szczeblu lokalnym. Pytania badawcze, wynikające z tematu artykułu, brzmią: jak jest definiowany kapitał społeczny, jakie są jego rodzaje i sposoby pomiaru? jakiego rodzaju kapitał społeczny można zdiagnozować w społeczeństwie polskim? jakie działania wynikające z aktywności obywatelskiej można wykorzystać do wzmocnienia poczucia bezpieczeństwa lokalnego? W warstwie teoretycznej bazowano na analizie i syntezie oraz indukcji i dedukcji. W warstwie empirycznej wykorzystano dane statystyczne dotyczące wieloaspektowych wskaźników kapitału społecznego.

Słowa kluczowe: społeczeństwo obywatelskie; kapitał społeczny; zaufanie społeczne; organizacje pozarządowe; wolontariat.